

ISKUSTVO SOCIJALNIH RADNIKA O DUHOVNOSTI U SOCIJALNOM RADU

SAŽETAK

U radu je prikazano kvalitativno istraživanje koje je imalo za cilj dobiti uvid u iskustva socijalnih radnika o primjeni duhovnosti u socijalnom radu. Sudjelovalo je trideset i sedam socijalnih radnika koji su zaposleni u struci socijalnog rada. Podaci su prikupljeni metodom polustrukturiranog intervjua, a obrađeni su postupkom kvalitativne analize. Analizom rezultata došlo se do poimanja religioznosti i duhovnosti za socijalne radnike te doživljaja socijalnih radnika o primjeni duhovnosti u socijalnom radu. Rezultati su pokazali da socijalni radnici razlikuju religioznost od duhovnosti. Oni promatraju religioznost kao pripadnost religiji i kao izričaj duhovne perspektive. Duhovnost promatraju kao osnovu integriteta osobe, život u skladu s moralnim načelima i odnos sa Stvoriteljem. Socijalni radnici smatraju da je primjena duhovnosti u socijalnom radu od osobite važnosti jer olakšava rad socijalnih radnika, a korisnicima je izvor potpore u suočavanju s teškoćama. Smatraju da postoji nedovoljna osviještenost u primjeni duhovnosti u socijalnom radu i da je upravo duhovnost pomažući čimbe-

¹ Prof. dr. sc. Zdravka Leutar, socijalna radnica, e-mail: zleutar@pravo.hr

² Doc. dr. sc. Ivan Leutar, teolog, e-mail: ileutar@vodafone.de

³ Jelena Turčinović, socijalna radnica, mail: je1le2na3@gmail.com

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: studeni, 2012.
Prihvaćeno: svibanj, 2013.
UDK 364.62 +130.132

Zdravka Leutar¹

Ivan Leutar²

Jelena Turčinović³

Studijski centar socijalnog rada
Pravni fakultet Sveučilišta u
Zagrebu
Filozofski fakultet – Socijalni rad
Sveučilišta u Mostaru, BiH

Ključne riječi:

socijalni radnici, korisnici,
duhovnost, socijalni rad.

nik u radu socijalnih radnika s korisnicima te je ona sama po sebi preduvjet za njihov kvalitetan odnos. Pokazala se kao važno sredstvo osnaživanja u socijalnom radu.

UVOD

Pojam duhovnosti lakše se može opisati nego definirati. Također, lakše ga se može prepoznati nego u potpunosti obuhvatiti njegovu pojmovnu bit i smisao (Coulter, 2001.).

Duhovnost je u širem smislu oznaka duhovne dimenzije čovjeka, za razliku od njegove tjelesne i psihičke dimenzije. Duhovnost u užem smislu jest aktivnost kojom se razvija duhovna sposobnost čovjeka. Živeći po savjesti i istini te ispravnosti srca, svaki čovjek je izvorno duhovan i može razvijati svoju duhovnost. Duhovnost nije suprotnost tijelu ili materijalnome nego znači postignuće najviše kvalitete cjelovitog čovjeka i kroz nju je moguće ostvarenje osobnosti (Ivančić, 2010.).

U posljednjih nekoliko desetljeća, a osobito posljednjih nekoliko godina, zapadna civilizacija bilježi porast interesa za duhovnošću (Canda, 2008.). To se može objasniti prirodnim čovjekovim traženjem »nekog višeg životnog smisla« (Cornett, 1992.; Cascio, 1999.; Foley, 2001.; Gilbert, 2000.; Lowenberg, 1988.; Ortiz i Smith, 1999.; Thayne, 1997; Domazet, 2003., 2006.; Tadić, 2007.; Dragun, 2008.; Mihaljević i Koić, 2010.; Leutar i Leutar, 2010.). Imamo negiranje istraživanja duhovnosti i religioznosti jer je bilo poteškoća u objektivizaciji istraživanja nečega doživljenog kao nejasno i apstraktno. Prividna nemogućnost evaluacije istraživanja duhovnosti utjecala je na nešto manji interes znanstvenika za to područje (Mihaljević i Koić, 2010.). Pojmovi kao što su »duhovnost« i »*well-being*« (dobrobit) imaju subjektivna značenja koja je nemoguće operacionalizirati. Zbog toga, mnogi ignoriraju duhovnu dimenziju kao dio ljudskog blagostanja. S druge strane, mnogi autori kritiziraju i redukcionizam tradicionalne znanosti, odnosno činjenicu da se duhovnost ne može mjeriti u okvirima prirodnih znanosti. Stoga postoji potreba za razvojem novih metodologija i načina istraživanja duhovne dimenzije koji mogu obuhvatiti skrivene dubine ljudskih emocija i iskustva (Colluci, 2008., prema Mihaljević i Koić, 2010.).

U samom istraživanju tog područja važno je točno definirati pojmove religioznost i duhovnost. U zapadnoj civilizaciji, pod utjecajem anglosaksonskog »*spirituality*«, sve više se upotrebljava pojam »duhovnost« koji je puno širi od pojma »religioznosti«. Distinkcijom između ova dva pojma bavili su se mnogi autori (Serma-beikian, 1994.; Derezotes, 1995.; Bullis, 1996.; Carroll, 1997.; Jacobs, 1997.; Cascio, 1999.; Gilbert, 2000.; Damianakis, 2001.; Drouin, 2002.; Foley, 2001.; Hodge, 2001.;

Roof, 2003.; Barker, 2004.; Domazet, 2006.; Leutar i Leutar, 2010.). Među stručnjacima imamo danas dvije relevantne diskusije o odnosu duhovnosti i religioznosti. Dijaloška duhovnost koja zahtijeva čvrsto vezivanje duhovnosti na religijama ili u najmanju ruku na metafizičke predaje, tradicije i kulture. Ovakva duhovnost nastaje tamo gdje je bila nekad čisto dominantna i sve oblikovala, a sad dolazi u dijalog različitih učenja i strujanja iz različitih kultura, svjetonazora i duhovnosti. Važno je poznavanje vlastite duhovnosti, ukorijenjenosti i prošlosti, a time joj daje mogućnost za daljnji opstanak i upustiti se i upoznati i druga stremljenja (Nägeli, 2005.; Leutwyler, 2005.; Rutishauser, 2005.; Domazet, 2006.; Tadić, 2007.). Nadkonfesionalna duhovnost odriče se duhovnog stava koji označavaju teologija, crkva, rituali, slike bogova i dogme. Ona ima poziciju slobodne duhovnosti promatrajući mistiku kao zajedničku pozadinu spoznaje i vidi se pri tome slobodna od bilo koje konfesije i s ovim nadilazi duhovnost kao nadreligioznog pravca svijesti dogmatsko konfesionalnog sustava religije. Ovakva duhovnost je pojednostavljena i sinkretistička. Kritičari nadkonfesionalne duhovnosti vide opasnost od stvaranja vlastitog mita, etike i rituala (Nägeli, 2005.; Scharfetter, 2005.; Dragun, 2008.). Duhovnost je osobno traganje za razumijevanjem odgovora na konačna pitanja o životu, o smislu te o odnosu sa svetim i transcendentnim (Koenig, 2005.). Sama riječ »duhovnost« dolazi od latinske riječi *spiritus* što znači »dah«, »disanje«. Duhovnost se odnosi na područje ljudske egzistencije te na ono što vlastitom životu daje osjećaj smislenosti, povezanosti, integriteta i nade (Leutar i Leutar, 2010.). Za razliku od duhovnosti, religioznost je organizirani sustav vjerovanja, prakticiranja rituala i simbola stvorenih da jačaju bliskost sa svetim i transcendentnim (Bog, viša sila ili krajnja istina/realnost) te da jačaju razumijevanje odnosa i odgovornosti prema ljudima s kojima čovjek živi u zajednici (Koenig, 2005.). Kako bismo shvatili duhovnost, možemo ju opisati i kao svjesno ili nesvjesno traganje za smislom, ali i svrhom radosti, života, patnje i smrti te je, u tom smislu, svaki čovjek duhovan. Duhovnost postoji u svakom čovjeku te potajno utječe na ljudski život na različite načine te dolazi do izražaja u različitim oblicima (Aponte, 2002.). Isto tako, duhovnost može obuhvaćati vrijednosni sustav i skup vjerovanja koji se odražavaju kroz nadu i vjeru izvan postojećih religioznih sustava, a unutar same osobe i njezinog identiteta (Coulter, 2001.). To uključuje oblikovanje vanjskog i unutarnjeg života kod čovjeka prema većoj sili ili nadnaravnome, što ne mora nužno podrazumijevati i pripadnost jednoj organiziranoj religiji ili religiji općenito (Ćorić, 2003.).

U pitanjima vjere i duhovnosti kao i stručne prakse u socijalnom radu tijekom posljednjih deset godina, istraživanja su pokazala da je većina socijalnih radnika doživjela poteškoće u identificiranju kao i u odgovarajućem reagiranju na vjerske i duhovne potrebe svojih korisnika, ali i na vlastite potrebe (Furness i Gilligan, 2010.).

U prijedlogu »Novog etičkog dokumenta« Međunarodne udruge socijalnih radnika navodi se da je socijalni rad utemeljen na poštovanju prirodnih vrijednosti i dostojanstva svih ljudi te na pravima koja iz toga proizlaze. Socijalni radnici trebali bi čuvati i braniti fizički, psihološki, emocionalni i duhovni integritet i dobrobit svake osobe (Leutar, Ogresta i Milić Babić, 2008.).

Unutar socijalnog rada koncept duhovnost uzima se kao opća definicija duhovnosti koja je međusobno povezana s vrijednostima i etikom te poprima dinamičan odnos uzajamnosti, svjesnosti i kreativnosti čineći je tako idealnom (Canda i Furman, 1999.). Ona usmjerava i daje značenje životu, oblikuje posao koji su pojedinci izabrali. Duhovnost može egzistirati isključivo kroz individualnu praksu, ona također može poticati na traženje pravde za druge, kao što je slučaj raznih socijalnih radnika (Leutar i Leutar, 2010.). O važnosti duhovnosti u području socijalnog rada govore mnogi autori (Joseph, 1988.; Clark, 1994.; Derezotes, 1995.; Canda i Furman, 1999.; Gilbert, 2000.; Mattison, Jayaratne i Croxton, , 2000.; Moss, 2002.; Lee i Barret, 2007.; Praglin 2004.; Leutar i Leutar, 2010.). Primjerice, Sermabeikian (1994., prema Leutar, Ogresta i Milić Babić, 2008.) navodi kako je duhovnost važan element u socijalnom radu, za praksu i etiku, te bi duhovnost trebalo imati na umu upravo na području edukacije. Smatra da duhovnost u socijalnom radu može biti osporavana od strane onih koji su pragmatični i koji obično smatraju da su hrana i krov nad glavom osnovne potrebe za život, dok od duhovnosti ne vide nikakvu osobitu korist. Tako ne shvaćaju da je duhovnost obrana od teških životnih situacija, primjerice, u procesima žalovanja, suočavanja sa stresnim životnim situacijama.

Spomenuli smo ranije da u proteklih dvadeset godina raste zanimanje za primjenu duhovnosti i religioznosti u različitim područjima pa tako i u socijalnom radu. (Gilbert, 2000.; Damianakis, 2001.; Drouin, 2002.; Foley, 2001.; Hodge, 2001.; Leutar i Leutar, 2010.). Isto tako, objavljuje se velik broj znanstvenih radova te tematike. Jedno od prvih istraživanja religioznosti i duhovnosti u socijalnom radu proveo je Joseph (1988.). Rezultati njegovog istraživanja pokazali su veliko razilaženje između važnosti koju pojedinac pridaje religiji i duhovnosti u vlastitoj situaciji i koliko se u praksi njome bavi. Tako 82% socijalnih radnika smatra da je religija »nešto važno« njihovim korisnicima, ali samo 19% njih odgovorilo je da se na tu tematiku vraćaju »često« ili »jako često« u praktičnom radu s korisnicima.

Derezotes je 1995. godine također ustanovio pozitivan stav prema religiozno-duhovnoj tematici u praksi. Od ispitivanih profesionalaca, 92% njih je ustvrdilo da se susreću s duhovnim temama u svom radu. Tako 55% socijalnih radnika smatra da im je duhovnost u radu s korisnicima nužno potrebna. On je ustanovio neadekvatnost sadašnjeg (formalnog) obrazovanja socijalnih radnika u ovom području. Također, jasno naznačuje potrebu socijalnih radnika za specifičnim vještinama i znanjima u području religioznosti i duhovnosti.

Canda i Furman (1999.) proveli su opširno istraživanje (1 069 socijalnih radnika) i ustanovili su da oni u svom radu koriste 13 aktivnosti koje su orijentirane na duhovnost, smatrajući pri tome 91% njih da primjena metoda i sadržaja iz religije i duhovnosti u praksi socijalnog rada nije u konfliktu s etičkim kodeksom struke.

Gilbert je 2000. godine ispitujući 14 istaknutih stručnjaka s velikim iskustvom u socijalnom radu ustanovio da oni obično uključuju (i zagovaraju) duhovnost u svojoj praksi i obrazovanju kadrova. Oni su naglasili potrebu primjene znanja o duhovnosti u 6 bitnih kategorija:

- duhovnoj procjeni (evaluaciji) s korisnikom
- vlastitoj samosvijesti socijalnog radnika
- prepoznavanju korisnikovih resursa u duhovnoj zajednici
- uspostavljanju sigurnog okruženja da bi se duhovnim temama moglo pristupiti
- promociji poštovanja duhovnih različitosti u grupnom radu
- suradnji s duhovnim vođama.

Moss (2002.) navodi kako smatra da djelatnici koji integriraju duhovnost kao sastavnu komponentu u svoj rad mogu pomoći korisnicima da se osjećaju vrijednima u svomu traženju smisla i na taj način učiniti prvi korak k ostvarenju oslobađajućeg djelovanja. Gilligan i Furness (2006.) navode kako su nalazi anketa, istraživanja provedenog 2003. i 2004. godine sa socijalnim radnicima u Velikoj Britaniji, ukazali na potrebu pozornosti na važnost vjerskih i duhovnih vjerovanja u životima mnogih korisnika usluga i na potencijalne korisnosti vjerske i duhovne intervencije tijekom rada s njima. Skupina američkih autora (Walsh, 1999.; Garland 1999.; Aponte 1999.; Ramsey i Blieszner, 1999.; Becvar, 2002.; Dossey, 1993.; Hugen i Scales, 2007.) napravila je listu područja u socijalnom radu u kojima znanja o religioznosti i duhovnosti mogu biti prednosti u radu s korisnicima dok socijalni radnik nastoji prepoznati jake strane korisnika i njihovu otpornost kao što je, primjerice, postupak u predmetu zlostavljanja i ovisnosti, slučaj duhovne i religijske obmane unutar mentalne bolesti, postupak kod obitelji u središtu krize, izražavanje egzistencijalnih pitanja, postupak kod bolnog gubitka, uključivanje religijskih vjerovanja u praksu kod bolesti i oporavka, rad sa siromašnim i maloljetnim korisnicima, područje brige za starije kao i proces podrške osobama s invaliditetom.

Duhovnost u radu važna je i za same socijalne radnike, za njihovu dobrobit, emocionalnu snagu, profesionalizam, te odnose s kolegama i suradnicima. Iz godine u godinu suočavamo se s gubicima, razočaranjima, moramo se nositi s tugom i neuspjehom. Zdrav razum govori nam da smo mogli bolje proći s teškim vremenima, ako imamo vjeru i nadu (Ben Asher, 2001.).

Upravo zbog toga, smatramo da nalazi do kojih smo došli ovim analiziranjem literature, a govore o važnosti, integriranosti i prožimanju duhovnosti kroz djelatnost i struku socijalnog rada, pomažu, olakšavaju korisnicima, ali i samim stručnjacima, suočavanje i nošenje s nepredvidljivim i teškim životnim situacijama. Duhovnost u socijalnom radu put je prema ishodu u potrazi za adekvatnim rješenjima, traženju smisla i svrhe života, te pozitivnom gledanje na život. To je bilo polazište za pozabaviti se ovim, prvim istraživanjem sa socijalnim radnicima u Hrvatskoj, te usporediti nalaze naših istraživanja s postojećom literaturom koju smo upravo analizirali, a dolazi iz zapadnog svijeta. Ovo istraživanje doprinijelo bi postojećim istraživanjima u smislu potvrđivanja ili problematiziranja nekih pitanja duhovnosti u socijalnom radu ili osvjetljavanja nekih novih problema i specifičnosti s našim kontekstom.

CILJ I ISTRAŽIVAČKA PITANJA

Cilj istraživanja bio je dobiti uvid u mišljenje socijalnih radnika o primjeni duhovnosti u praksi socijalnog rada.

Sukladno cilju istraživanja postavljena su sljedeća istraživačka pitanja:

- 1) Kako socijalni radnici poimaju duhovnost i religioznost?
- 2) Kakva je primjena duhovnosti u socijalnom radu?

METODOLOGIJA

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 37 socijalnih radnika s područja Republike Hrvatske, bez obzira na dob, spol, duljinu rada u struci te ustanovu u kojoj rade. To je bila heterogena skupina socijalnih radnika i najčešće su to bili djelatnici u centrima za socijalnu skrb. Radilo se o prigodnom uzorku. Sudionici su bili heterogena skupina i s obzirom na religijsku pripadnost: praktični vjernici, agnosticici i ateisti. Već u samim uputama naglasilo se studentima da mogu intervjuirati socijalne radnike bez obzira jesu li religiozni/duhovni ili nisu. Odabir socijalnog radnika bio je izbor samog studenta i studenti su se najčešće obraćali socijalnom radniku kojeg su ranije upoznali za vrijeme nekih vježbi ili prakse kroz studij. Od 37 sudionika, njih 33 bile su žene i 4 muškarca. Dob sudionika kretala se od 24 do 63 godine starosti. Sudionici su imali od 1 godine do 40 godina radnog iskustva u struci socijalnog rada.

Način provedbe istraživanja

Korištena metoda u postupku prikupljanja podataka bila je polustrukturirani intervju. Intervju se sastojao od ukupno 5 pitanja: »Što je za Vas religioznost, a što duhovnost?«, »Što mislite o duhovnosti u socijalnom radu?«, »Kakvo je Vaše iskustvo primjene duhovnosti u socijalnom radu?«, »U kojim područjima socijalnog rada vidite važnost duhovnosti?«, »Što mislite o uvođenju duhovnosti u kurikulum socijalnog rada?« Za potrebe ovog rada, korištena je analiza prva tri pitanja s obzirom na postavljene istraživačke probleme. Istraživanje je provedeno u Zagrebu, u travnju i svibnju 2010. godine. Intervjue su vodili studenti treće godine Studijskog centra socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, u okviru izbornog kolegija »Duhovnost i socijalni rad«. Svaki od studenata proveo je jedan intervju u smislu inicijalnog upoznavanja s kolegijem, odnosno duhovnosti u socijalnom radu koje je poslužilo kao diskusija za vrijeme uvodnih predavanja na nastavi. Na prvom predavanju zajednički smo dogovorili aktivnosti na nastavi i usuglasili da ćemo provoditi intervju sa socijalnim radnicima o duhovnosti u socijalnom radu. Prije intervjuiranja sa studentima je provedena edukacija o provođenju istraživanja. Studenti su sami stupili u kontakt sa socijalnim radnicima i dogovorili vrijeme i mjesto provođenja intervjuja. Najčešće je to bilo za vrijeme radnog vremena u uredu socijalnog radnika. Svaki je student intervjuirao jednog socijalnog radnika. Prije provedbe istraživanja, studenti su odabranim socijalnim radnicima objasnili cilj istraživanja, i obavijestili sudionike o anonimnosti i povjerljivosti njihovih podataka. Sudjelovanje u istraživanju bilo je dobrovoljno.

Prosječno trajanje intervjuja bilo je 30 minuta. Pitanja su bila otvorenog tipa, primjerice: »Što mislite o duhovnosti u socijalnom radu?« Većina intervjuja bila je snimana diktafonom, mobitelom. Ručno su bilježena 3 intervjuja.

Obrada podataka

Za obradu podataka korišten je postupak kvalitativne analize dok je za organizaciju prikupljenih podataka korištena metoda otvorenog kodiranja. Prvi korak u obradi podataka, koji su prikupljeni od socijalnih radnika, bio je prepisivanje intervjuja zabilježenih na audio-vrpici. Intervjui su se prepisivali u parafraziranom obliku, uz minimalno jezično uređivanje. Intervjue su kodirali autori ovog rada. U svakom intervjuu bilježili su značajne izjave, rečenice i dijelovi rečenica. To su tzv. »kodovi prvog reda« koji imaju zadatak uvesti kontekstualno značenje cijelog teksta. Nakon toga je svakom pojedinom kodu prvoga reda pridružen tzv. »relevantni pojam«, koji nastoji izraziti suštinu jedinice teksta. To je »kod drugog reda«. Posljednji korak u obradi podataka bio je proces pridruživanja srodnih pojmova u kategorije

nakon čega je provedena njihova analiza (Mesec, 1998.). Na kraju analize podaci su prikazani tematskom mapom. Tematska mapa je metoda za identificiranje, otkrivanje i analiziranje obrazaca značenja ili tema u okviru prikupljenih podataka (Braun i Clarke, 2006.). Dobiveni podaci analizirani su od strane sva tri autora ovog rada u svrhu objektivnosti i interpretacije rezultata. Time se postigla valjanost i pouzdanost dobivenih rezultata.

Primjer obrade podataka vidljiv je u sljedećoj tablici:

Tablica 1. Izjave sudionika o doživljavanju primjene duhovnosti u socijalnom radu

I. razina	II. razina	III. razina
...bolje kužim ljude kako se oni osjećaju... (2)		
Korisnikove postupke nastojim razumjeti kroz sferu duhovnoga... (7)	- empatija prema korisnicima	
Mislim da puno optimističnije gledam na rješenje nekog problema i imam više vjere u bolji ishod... (16)	- pozitivan pristup u radu s korisnikom	- duhovnost kao sredstvo osobnog i profesionalnog razvoja socijalnog radnika
Duhovnost i socijalni rad imaju zajedničke korijene: vjera i nada u mogućnost promjene. (19)		

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA

Kvalitativnom analizom provedenih intervjuja dobiveni su podaci koji daju uvid u osobna shvaćanja socijalnih radnika o religioznosti i duhovnosti, te njihova iskustva u vezi vlastite primjene duhovnosti u socijalnom radu.

POIMANJE DUHOVNOSTI I RELIGIOZNOSTI IZ PERSPEKTIVE SOCIJALNIH RADNIKA

Analizom odgovora socijalnih radnika na pitanja: »Što je za Vas religioznost, a što duhovnost?« dobiveno je 5 sljedećih kategorija:

Religioznost kao pripadnost religiji

Pojmovi religija i religioznost se razlikuju. Religija se odnosi više na sustav, daleko na strukturalno, zajedničko, na određene institucije. Religioznost se više odnosi na subjektivno i individualno, osobito na iskustvo pojedinca, tj. na osobni ili individualni odnos prema Bogu (Leutar, Ogresta i Milić Babić, 2008.). Socijalni radnici, kako bi objasnili što za njih znači religioznost, navode pripadnost religiji. Ona u prvom redu uključuje pripadanje vjerskoj zajednici (»Religioznost uključuje pripadnost crkvi, nekoj vjerskoj zajednici... (8)«; »Pa za mene je religioznost pripadanje nekoj vjerskoj skupini, to što pripadam kršćanskoj vjeri... (13)«; »Religioznost za mene znači da li pripadam nekoj vjerskoj zajednici... (15)«; »Religioznost je za mene pripadanje nekoj religijskoj zajednici... (26)«). Loewenberg (1988.) smatra da osobu smatramo religioznom ako je pripadnica neke religijske skupine. Radi sveobuhvatnosti naše analize, važno je osvrnuti se i upoznati s petodimenzionalnim modelom religioznosti Charlsa Glocka koji sadrže sve religije: ideologijsku, ritualističku, iskustvenu, intelektualnu i posljedičnu. Taj je petodimenzionalni model do danas ostao najutjecajniji i najčešće korišten u istraživanjima religioznosti (Glock, 1962.). Analizirajući dalje religioznost, vidjet ćemo da do nekih dimenzija dolaze i sudionici u promišljanju o religioznosti. Primjerice, u sljedećem koraku možemo uočiti ovu ritualističku dimenziju religioznosti.

Religioznost kao pripadnost religiji očituje se u prakticiranju specifične religijske prakse (»...podrazumijeva određenu organizacijsku strukturu i hijerarhiju te neka pravila vjerovanja, ponašanja te djelovanje u skladu s određenom dogmom neke religije...(6)«; »...prihvatanje obreda, običaja, strukture sakramenata, odnosno prakticiranja vjere koja je obuhvaćena određenom religijom ili vjerskom zajednicom. (8)«; »...pohađanje obreda koji su vezani uz religiju, religija ima više u svijetu, ja sam katolkinja i pridržavam se vrijednosti vezano uz katoličanstvo...(16)«; »...držanje religijskih običaja, prakticiranje pravila, ponašanja baš vezane uz religiju (26)«. Brady i sur. (1999.) definiraju religioznost kao sudjelovanje na određenim uvjerenjima, ritualima i aktivnostima tradicionalne religije.

Religioznost bi se mogla opisati prema navedenim izjavama sudionika, pripadnost određenoj religijskoj zajednici koja ima određenu religijsku praksu i simbole.

Religioznost kao izričaj duhovne perspektive

U kršćanski obilježenoj tradiciji zapadnih društava, kamo pripada i država Hrvatska, nemoguće je religioznost i duhovnost promatrati potpuno odvojeno jednu od druge. Kada se kompariraju duhovnost i religioznost, duhovnost se shvaća kao širi pojam, u kojem mjesto zauzima i religioznost. Religioznost socijalni radnici opisuju kao izričaj duhovne perspektive iz koje proizlaze dva koda. Prvi, religioznost kao dio duhovnosti (»...mislim da religioznost spada pod duhovnost. (1)«; »Duhovnost smatram širim pojmom od religioznost (...) duhovnost je iznad religioznosti i pravila vezanih uz određenu religiju. (6)«; »Duhovnost je puno širi pojam od religioznosti, nadilazi svaku pojedinu religiju, religioznost samo jedan dio duhovnosti. (10)«; »Duhovnost je širi pojam od religioznosti... (11)«; »Duhovnost je općenitija od religioznosti. (16)«, te drugi, religioznost kao način izražavanja duhovnosti (»Religioznost mi je više izvanjska... (9)«; »Religioznost je mnogo javnija pojava od duhovnosti. (10)«; »Religioznost je samo jedan put kroz koji se ta duhovnost može ostvarivati. (20)«; »Religioznost je vidljivija od duhovnosti... (22)«. Barker, (2004.) ističe kako koncepcija duhovnosti, nasuprot tradicionalnoj religioznosti, otvara mogućnosti interpretacije (i bivanja/djelovanja) izvan uvriježene suprotstavljeno-sti religijsko – sekularno.

Zapravo, gledajući ove rezultate, odnosno kategoriju, može se vidjeti da ova-kvi rezultati nisu neočekivani s obzirom da se vrlo često i u svakodnevnom životu religioznost i duhovnost spominju zajedno u kontekstu.

Kao što i Fuller (2001.) kaže da se velik broj Amerikanaca izjasnio kao »duhovni ali ne religiozni«. Taj izraz vjerojatno znači različite stvari različitim ljudima. Zabuna proizlazi iz činjenice da se riječi »duhovan« i »religiozan« često koriste kao sinonimi, odnosno da oba sugeriraju vjeru u Višu silu. Oba također pokazuju želju za povezivanjem, ili ulaskom u intenzivniji odnos, s tom Višom silom. I konačno, oba sugeriraju interes za rituale, praksu, moralna i svakodnevna ponašanja koje potiču takve veza ili odnose (Fuller, 2001).

Kao što i Leutar i Leutar (2010.) navode da duhovnost u sebi sadrži i religioznost, a oni koji formalno ne pripadaju nijednoj religiji, ipak imaju duhovne potrebe. Potrebe koje svako ljudsko biće ima odnose se, primjerice, na želju prema spoznavanju smisla života. Isto tako, nedjeljiva je povezanost duhovnosti s potrebom za zajedništvom s drugima, nadom i dostojanstvom.

Duhovnost kao osnova integriteta svake osobe

Pod čovjekovom duhovnom dimenzijom podrazumijeva se ono što je najdu-blje u njemu, ono što čini čovjeka osobom. Možemo razmišljati o duhovnosti kao

biti, središtu osobe. Kad se osoba osjeća povezana sa svojim središtem, tada ima osjećaj integriteta, osjećaj da su svi aspekti njezina bića skladno povezani oko tog središta. Osoba osjeća da su joj misli lijepo sabrane i sposobna je u miru djelovati (Canda, 2008.). Oni koji formalno ne pripadaju nijednoj religiji ipak imaju duhovne potrebe. Socijalni radnici, sudionici ovog istraživanja, pokazuju svojim odgovorima da nereligiozni mogu biti duhovni (»Svaki čovjek je ujedno i duhovno biće u određenoj mjeri, no ne mora istovremeno biti i religiozan. (6)«; »Svaki čovjek je duhovno biće, ali nije svaki čovjek religiozan. (8)«; »Svi smo duhovni na određeni način, no nismo svi religiozni. (10)«, »Duhovnost je izražena neovisno o pripadanju ili nepripadanju ikojoj religijskoj skupini. (21)«. U svakom ljudskom biću postoji duhovna dimenzija, kvaliteta koja prelazi religiozna opredjeljenja i koja stremljeva k inspiraciji, čuđenju, smislu i svrhovitosti, pa i onih koji ne vjeruju u Boga. Ova duhovna dimenzija traži odgovore na pitanja u vezi vječnog i posebice se javlja u vrijeme emotivnog stresa, bolesti i gubitka, žalovanja ili smrti (Vukušić, 2005.).

Ljudska su bića kompleksno građena. Socijalni radnici imaju tendenciju da se kompleksnost građe ljudskog bića podijeli na bio-psiho-socijalno-kulturnu dimenziju (Rothman, 2009.). »Duhovnost je dio priče koji vežem uz osobnost. (18)«; »Duhovnost je za mene nešto što je specifično i karakteristično za svaku osobu. Nekakva glavna postavka je da je čovjek cjelina od duha, psihe i tijela. Duh je nešto što ima svaka osoba, od trenutka začeća, odnosno od kada ga Bog stvara. (20)«; »Duhovnost je univerzalni i osnovni aspekt ljudskog postojanja... (21)«. Čovjek je kao osoba jedinstvena, integralna cjelina sastavljena od četiriju temeljnih dimenzija: tjelesne, emocionalne, društvene i duhovne. Čovjek je tjelesno biće, a to znači podložan promjeni, starenju, bolesti, nagonskom ponašanju i konačno smrti. Čovjek je i emocionalno biće, što znači da u sebi nosi svijet svoje prošlosti, razne bolne i ugodne emocionalne doživljaje koji ga pokreću na djelovanje. Čovjek je nadalje i društveno biće, a to znači da se može normalno razviti u cjelovitu ličnost, on mora znati dobro i zrelo komunicirati s drugim ljudima i stvarati dobre međuljudske odnose. Konačno, čovjek je i duhovno biće. Zahvaljujući svojoj duhovnoj dimenziji, čovjek je slobodan i ima osjećaj slobode, doduše ograničene, ali ipak slobode. Po duhovnoj dimenziji, čovjek ima razum koji traži istinu, ima glas savjesti. Zahvaljujući svojoj duhovnoj dimenziji, čovjek ima slobodnu volju i zato je odgovoran za svoja djela (Nikić, 2008.).

Bitan dio koji pokazuje da su sva bića duhovna, iskazan je kroz izjave socijalnih radnika u kojem oni duhovnost navode kao potrebu čovjeka (»Duhovnost je za mene neka duhovna potreba, ono što je u meni. (15)«; »Duhovnost se odnosi na duhovne potrebe koje ima svaki pojedinac... (19)«. Oldnall (1996., prema Leutar, 2006.) kaže da je duhovni integritet temeljna ljudska potreba. Jedna od najosnovnijih duhovnih potreba koju socijalni radnici iskazuju jest potreba za pronalaskom

smisla života («Duhovnost je za mene istraživanje svoga životnog puta... (4)»; »Duhovnost ... shvaćam to kao traženje višeg smisla života. (5); »...duhovne potrebe čovjeka da vidi smisao života. (19)«). Na isti je način Canda (2008.) definirao duhovnost kao traganje za smislom života. Kada u životu osoba ima smisao za koji živi, tada sve oluje koje je snađu, ona je sposobna podnijeti. Takvu osobu ne ostavlja optimizam i vjera da će sve završiti dobro (Sullivan, 2009.). Oldnall (1996., prema Leutar, 2006.) je duhovnu potrebu čovjeka objasnio razumijevanjem duhovnoga kroz svakoga pojedinca osobno, skupljanjem snage da svatko individualno pronađe smisao života. Time je naglašena važnost duhovnosti da pomaže stvoriti vrijednosti i vjerovanja koja će utjecati na život osobe.

Duhovnost kao život u skladu s moralnim načelima

Spohn (1997.) razlikuje dvije vrste duhovnosti, a to su tzv. »životna duhovnost« ili moralnost koja se odnosi na praktično istraživanje povezanosti čovjeka s najdubljim značenjem stvarnosti, istraživanje na koji se način može živjeti u realnosti, ne osvrćući se na pojedina iskustva kao, primjerice, vizije i sl., dok je druga vrsta tzv. »reflektirajuća duhovnost« koja se odnosi na etiku, standarde drugog stupnja interpretacije dimenzije pojedinih iskustava. Ono obuhvaća teološke, povijesno-kontekstualne, antropološke i hermeneutičke metode za analizu proživljenih iskustava. Što možemo također povezati i s ranije navedenim s jedne strane etičkim kodeksom profesije socijalnih radnika i s druge strane osobnim moralnim vrijednostima. («Humanost u odnosu prema sebi i drugome... dati svoj život za drugoga ili nekako drugačije požrtvovno pomoći, to bi bila sastavnica duhovnosti neke osobe. (6)»; »Kroz duhovnost spoznajem da se isplati biti moralan, human čovjek do kraja. (9)»; »Duhovnost vežem uz osobnost, uz empatiju, to je kao dio humanog pristupa čovjeku. (18)»; »...vrijednosti i pravila koja upravljaju naše ponašanje i naše ophođenje s drugim ljudima. (27)»; »Duhovnost je ono što čovjek nosi u sebi, nešto što mu pomaže da bude dobar prema drugima i da im pomaže. (30)«. O ideji življenja u skladu s moralnim načelima, Rothberg (1993.) smatra da se duhovnost i religioznost moraju sve više »socijalno angažirati« na način da se duhovne vrijednosti sve više inkorporiraju u društveni, politički i zajednički život. Da bi se postigla ta sjedinjena duhovnost, potrebno je pristupiti i izraziti taj »duh«, tu »svetost« ili Boga, ne na način da se ono odvaja od »svjetskog-ovozemaljskog« od sfera obitelji, posla, politike, duštva i ekologije nego upravo suprotno – potrebno je uklopiti to duhovno u aktivnosti u tim sferama. Upravo to sjedinjavanje duhovnog i društvenog potrebno je danas budući da dolazi do sve većeg odvajanja duhovnog od materijalnog te se duhovno sve više zanemaruje i čini se sve daljim i nedostižnijim. Zato se sve više govori o moralnim načelima i njihovom

većem zaživljavanju u praksi, na što se nadovezuju iskazi samih sudionika u nastavku ovog razmišljanja.

Dobiveni podaci pokazuju da socijalni radnici vide duhovnost kao sredstvo izgrađivanja svoje osobnosti (»Kroz duhovnost učim ljude prihvaćati, oprostiti i voljeti ih. (9)« ; »Duhovnost je istinsko vjerovanje na kojoj čovjek izgrađuje sebe u zajedništvu sa sobom, s drugima oko sebe i s Bogom. (12)«. Socijalni radnici su izjavili da duhovnost određuje nas kao osobe, i to preko skupa vrednota (»Po meni duhovnost je unutarnji mir, mir naše duše. Duhovnost podrazumijeva vrednote kao što su dobrotu, ljubav, sreća, poštenje, sloboda, hrabrost, mudrost, povjerenje, božansko i ljudsko, zajedništvo mira i ljubavi. (12)«; »...predanost i ljubav prema nečemu uzvišenom i savršenom, privlačnom i onome čemu čovjek teži u svojim mislima i djelima... (22)«; »Duhovnost je život u skladu s moralnim načelima. (24)«; »Duhovnost je stavljanje nematerijalnih vrijednosti ispred materijalnih. Skromnost i poniznost. Mogućnost da se razumije čovjeka i suosjeća s njim kroz doživljavanje njegove istine. (25)«. Ovi odgovori upućuju na percepciju da duhovnost kao život u skladu s moralnim načelima uključuje različite osobine, pozitivne ljudske kvalitete koje osobe imaju, odnosno dostižu ih tijekom svog života na način da kroz cijelo svoje djelovanje same čine i istovremeno promiču pozitivne osobine kao što su poštovanje, pravednost, skromnost, ljubav i nematerijalne vrijednosti. Kako bi socijalni radnici mogli stručno kao profesionalci i humano kao ljudi obavljati svoj posao, potreban je s jedne strane jasno definirani etički kodeksi profesije, a s druge strane utjelovljenje putem odgoja, iskustva i života univerzalnih vrijednosti čovjekoljublja, poštovanja, pravednosti, iskrenosti i ljubavi kako prema ljudima tako i prema životu, dobru i naravno prema sebi.

Duhovnost kao odnos sa Stvoriteljem

Kad Barker 2004. godine, pozivajući se na Wadea Clarka Roofa, govori o kombiniranju elemenata religioznosti i duhovnosti te ističe pet bitnih dimenzija duhovnosti, dok naglašava osobni izbor i neinstitucionalnu pripadnost, naglašava i jednu od dimenzija kombiniranje različitih elemenata iz različitih religijskih učenja. (»Duhovnost za mene predstavlja dublji odnos i povezanost s Onim (pisano velikim slovom-sudionik naglasio) u koga se vjeruje. (7)«; »Duhovnost podrazumijeva vlastito doživljavanje natprirodnog i božanskog. (8)«; »Radi se o najdubljim i najintimnijim osjećajima u čovjeku koji pretpostavljaju da postoje i neke neopipljive vrijednosti u životu koje su iznad nekog egzaktnog i vidljivog svijeta. (23)«; »Duhovnost je ta koja nas čini potpunim vjernicima, ne po tradiciji, Bogu prepuštamo sve svoje patnje, brige, molitve i vjerujemo mu, i to nas oslobađa i obogaćuje. (33)«. Iz izjava ispitanika možemo vidjeti da za njih duhovnost poprima neopipljivu dimenziju

koja čovjeka definira u svim sferama života, koja je nešto tajanstveno, uzvišenije od stvarnog, vidljivog svijeta u kojem živimo i koji nas okružuje. Naglašen je iskustveni osobni doživljaj čovjeka sa Stvoriteljem bez obzira na određenu konfesionalnu pripadnost.

DOŽIVLJAJ SOCIJALNIH RADNIKA O PRIMJENI DUHOVNOSTI U PRAKSI SOCIJALNOG RADA

Analizom odgovora sudionika na pitanje: »Kakvo je vaše osobno iskustvo primjene duhovnosti u socijalnom radu?«, dobivene su sljedeće tri kategorije:

Nedovoljna osviještenost o duhovnosti i potreba za duhovnosti u socijalnom radu

Duhovna dimenzija ljudskog života je jedinstvena i daje svrhu ljudskim borbama unutar slojeva i sastava okruženja i socijalnih interakcija s drugim ljudima (Praglin, 2004.; Larsen, 2011.). Sudionici su svojim izjavama potkrijepili nepoznavanje primjene duhovnosti u socijalnom radu (»...prvi put čujem za to vezano za socijalni rad. Nisam znala ni da to postoji u okviru socijalnog rada. (1)«; »Nismo tome nigdje posebno podučavani... (10)«). Duhovnost u socijalnom radu, socijalni radnici doživljavaju neprihvaćenom baš zbog neznanja i neinformiranosti (»Smatram da duhovnost u socijalnom radu nije toliko prihvaćena. (7)«; »Duhovnost u socijalnom radu ne primjenjuje se u velikoj mjeri... (9)«; »Nije prisutna na neki konkretan, službeni način. (10)«; »Duhovnost u socijalnom radu vidim kao koncept koji se možda malo prima, nosi loši predznak jer je vezan za religije... (26)«). Potrebno je biti senzibiliziran za potrebe drugih, Canda (1988.) navodi kako su istaknuti profesionalci u socijalnom radu uspjeli razviti pristup u vlastitoj praksi prema religiji i duhovnosti. Rezultat je bio pozitivan, socijalni radnici su se veoma uspješno i korisno prilagodili potrebama njihovih korisnika. On tvrdi da socijalni radnici različite vjere i duhovne orijentacije, koji su integrirali duhovnost u svoje profesionalno djelovanje, mogu bolje i uspješnije odgovarati potrebama korisnika.

Socijalni rad je struka vrlo zahtjevna zbog svoje interdisciplinarnosti. Socijalni radnici izrazili su potrebu za duhovnosti u socijalnom radu – što ukazuje da su svjesni potrebe upoznavanja s duhovnošću u socijalnom radu (»Mislim da je duhovnost u socijalnom radu danas potrebna (4)«; »Mislim da bi bilo dobro da se duhovnost u što većoj mjeri nalazi u socijalnom radu, ali naravno, na onaj pravi način. (10)«; »Socijalni rad je struka gdje je duhovnost izrazito potrebna. (12)«; »Prepoznavanje razine duhovnosti koju korisnik ima je neobično važna za socijalne radnike.

(21)«; »...bilo bi krajnje neozbiljno kad bismo u struci zaboravili na taj aspekt. (26)«. Upravo zbog toga, smatramo da nalazi do kojih smo došli ovim istraživanjem govore o važnosti, integriranosti i prožimanju duhovnosti kroz djelatnost i struku socijalnog rada.

Duhovnost kao sredstvo u zaštiti od sagorijevanja na poslu

Socijalni radnik, ukoliko želi stručno i kvalitetno obavljati svoj posao, mora imati sposobnost i snagu da se može nositi s poteškoćama s kojima se susreće. Socijalni radnici tako izjavljuju da duhovnost njima samima olakšava nošenje s izazovima u poslu (»Također mi pomaže da se opustim kada sam preopterećena poslom. (5)«; »Olakšava nošenje s izazovima koje predstavlja socijalni rad, odnosno rad s korisnicima. (8)«; »Meni osobno duhovnost jako puno pomaže da se nosim sa svakodnevnim stresovima i problemima. (13)«; »...može pomoći boljem suočavanju svakodnevnog sagorijevanja na poslu, da ne postanemo žrtve ogorčenosti i zasićenosti poslom. (31)«) Socijalni radnici se tijekom svog profesionalnog rada svakodnevno susreću s ljudskim problemima, proživljavaju ljudsku nesreću i svakodnevno joj gledaju ravno u oči. Suočeni su s profesionalnim stresom i sagorijevanjem, tražeći »pravdu za druge«. Upravo se u ovim odrednicama ogleda važnost duhovnosti u socijalnom radu. Rezultati su pokazali da intervjuirani socijalni radnici duhovnost danas vide kao integrirani dio struke. Smatraju da su se u svom radu uspješno prilagodili potrebama korisnika i uspjeli u praksi razviti pristup prema religioznosti i duhovnosti korisnika, vrednujući i uvažavajući njihovu individualnost. Integrirali su duhovnost u svoje profesionalno djelovanje te time, kako kažu, uspješnije i kvalitetnije odgovaraju potrebama korisnika.

Duhovnost je veoma važna i kao oblik pomoći samom profesionalcu. Za njegovu psihičku dobrobit, emocionalnu snagu, profesionalizam, nošenje s »teretom« posla, te odnos s kolegama i suradnicima. Da bi smo bolje razumjeli druge, moramo najprije razumjeti sebe, svoje stavove, doći u doticaj sa svojom duhovnošću, pravim, iskonskim ja. Važno je ne nametati drugima, posebno ne korisnicima, svoj svjetonazor, svoj stav o Bogu, ljubavi, poniznosti, ispravnom i pogrešnom. Kako bi se socijalni radnik mogao nositi s problemima s kojima se susreće na poslu od iznimne je važnosti da radi na sebi (»Mislim da je potrebna duhovnost u socijalnom radu, zato što kako radim na sebi tako bolje razumijem ljude, kako se oni osjećaju. (2)«; »Duhovnost može pomoći da se bolje samog sebe upoznamo... pomaže u samospoznaji, daje snagu, pomaže u traganju za smislom kad se čini da ga nema. (8)«).

Duhovnost vide kao most, pomoć u radu u odnosu socijalni radnik i korisnik. Prednost daju dimenziji duhovnosti kao pomoći korisniku, posebno u radu s različitim vrstama korisnika. Bilo u radu s pojedincem (primjerice, rad s ovisnicima, osobama s invaliditetom, osobama u psihosocijalnom tretmanu), obitelji, grupom, socijalni radnici rade na emocionalno nabijenom području, u kojem im upravo koncepcija duhovnosti može pomoći da razumiju neočekivane emocionalne reakcije korisnika. Veoma važnom sastavnicom svog profesionalnog djelovanja, sudionici su istaknuli poštovanje korisnikovog odabira duhovnosti. Razgovor o dimenziji duhovnosti ili neki oblik terapijske metode kojoj je duhovnost temelj, treba biti isključivo individualni izbor korisnika. Potrebna su daljnja istraživanja o ulozi duhovnosti u boljem razumijevanju korisnika i osnaživanju korisnika (Streets, 2009.).

Duhovnost kao sredstvo osobnog i profesionalnog razvoja socijalnih radnika

Rezultati istraživanja pokazuju da socijalni radnici primjećuju kako im duhovnost pruža osjećaj spokoja (»Daje mi osjećaj spokoja i povezanosti sa svojim bićem. (4)«; »...pruža unutarnji mir, mir naše duše (12)«; »...uz pomoć duhovnosti naučite imati mir u odnosu na druge osobe (27)«; » ...olakšava dušu. (33)«).

Socijalni radnici izjavljuju da im duhovnost pruža osjećaj snage i sigurnosti (»Kroz molitvu i sakramente primam snagu i sigurnost za sve što činim u svome radu. (7)«; »Duhovnost daje snagu.« (8)). Da bismo bolje razumjeli druge, moramo najprije razumjeti sebe, svoje stavove, doći u doticaj sa svojom duhovnošću, pravim, iskonskim ja.

Socijalni radnik ima prvi zadatak da s korisnikom uspostavi odnos pun ljubavi, uvažavanja, razumijevanja, suosjećanja, poštovanja, povjerenja, rečeno jezikom socijalnog rada, ima ulogu da uspostavi suradni odnos. Središnji prostor u kojem se odvija koncept suradnog odnosa je razgovor. Razgovor između sugovornika koji su iz toga spremni izaći drugačiji, s novim pogledima, drugačijim razumijevanjem (Čačinović Vogrinčić i sur., 2007.). Socijalni radnici prepoznali su duhovnost kao sredstvo stvaranja suradnog odnosa. Duhovnost doprinosi empatiji prema korisnicima (»...bolje kužim ljude kako se oni osjećaju... (2)«; »Korisnikove postupke nastojim razumjeti kroz sferu duhovnoga... (7)«; »Bitna je u našem odnošenju s ljudima jer nam pomaže da shvatimo ljudske potrebe i budemo humaniji. (11)«; »Kroz duhovnost čovjek razvija empatiju, suosjeća... (12)«; »Postoji velika poveznica između duhovnosti i socijalnog rada. Bitno je stvaranje kvalitetnog odnosa. Posao socijalnog radnika ne može raditi osoba koja nema empatije, suosjećanja prema drugim ljudima. (17)«; »...znači to koliko ćeš imati razumijevanja, koliko ćeš u njemu

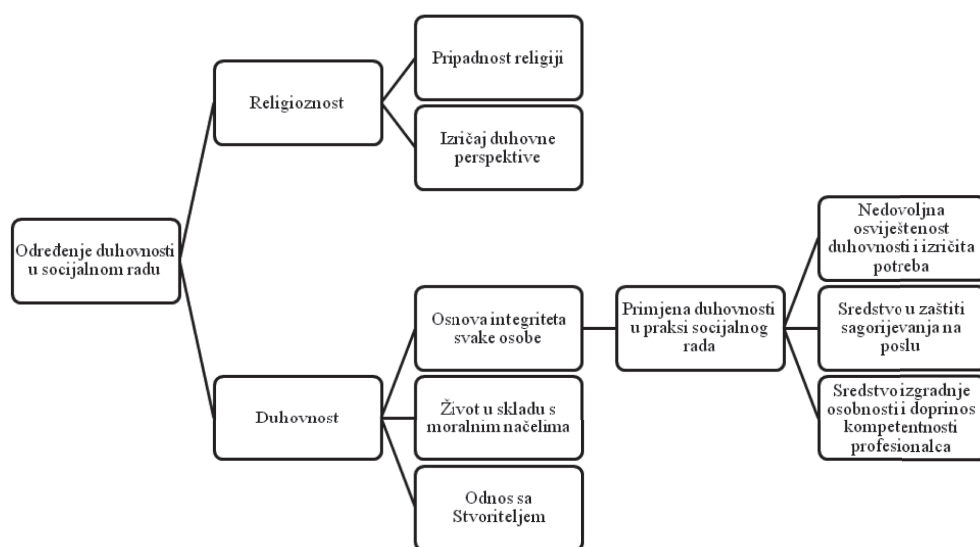
prepoznavati zašto on reagira tako agresivno, zašto je netko u depresiji... (20)«; »... ljudi koji su duhovni imaju više empatije i istinski su dobri ljudi ako im vjera zaista znači. (34)«. Nalazi istraživanja pokazuju da duhovnost doprinosi poštovanju korisnika (»...pomaže mi da poštujem svaku osobu s kojom dolazim u susret...(5)«; »Duhovnost i socijalni rad imaju neke zajedničke korijene: ljudsko dostojanstvo. (19)«. Empatija kao metoda socijalnog rada najviše je zastupljena u procesu savjetovanja jer osobe koje ulaze u takav proces često su odbacivane, nepoštovane i neshvaćene u svojoj sredini. Socijalni radnici pokušavaju komunicirati s korisnicima i razumjeti njihov način izražavanja, ne iznositi im vlastite misli i osjećaje, već što je moguće češće parafrazirati ono što su korisnici rekli. Socijalni radnici pritom što je moguće pažljivije slušaju, promatraju, pamte. Empatija znači početi tamo gdje je korisnik stao, gdje se sada nalazi, shvatiti kako on vidi svoj problem. Za korisnika je taj problem jedinstven i najveći. To znači da socijalni radnik ili radnica moraju: poštovati korisnikove misli, osjećaje, iskustva, stavove, njegovo pravo na samoodređenje te pokušati pronaći s korisnikom zajedničko razumijevanje, a ne dijagnosticirati ili vrednovati ga (Čačinović-Vogrinić i sur., 2005.).

Za što kvalitetnije pružanje usluga poželjno je da socijalni radnici budu inovativni. Socijalnim radnicima je uvjet predanost u radu. Duhovnost doprinosi većoj predanosti (»...više razmišljam što da radim u doticaju s klijentima... (3)«; »...radim s istinskim trudom i zalaganjem. (10)«. Socijalni radnici su više inovativni zato što im duhovnost omogućuje da vjeruju u dobar ishod i zato im je motivacija za rad velika (»Mislim da puno optimističnije gledam na rješenje nekog problema i imam više vjere u bolji ishod... (16)«; Duhovnost i socijalni rad imaju zajedničke korijene: vjera i nada u mogućnost promjene. (19)«. Ako je socijalni radnik pesimističan i ne vjeruje da je moguća promjena kod korisnika, korisnik to osjeća i to onemogućuje proces promjene. Duhovnost upravo pomaže u optimističnom stavu. Da bismo ostvarili cilj s korisnikom, moramo organizirati i usmjeriti svoje ponašanje prema tom cilju. Cilj potiče razvijanje naših sposobnosti i daje nam snagu da pohitimo prema ostvarenju toga cilja. O potrebi osobnog angažmana i zalaganja govori i struka pa se kao preduvjet bavljenja socijalnim radom ističe spremnost ulaganja sebe u rad s korisnicima (Napan, 1994.).

Jedan od načina da se cjelovito upoznaju korisnici i njihove potrebe je u tome da socijalni radnik bude strpljiv i tolerantan u procjeni potreba. Duhovnost doprinosi toleranciji, strpljivosti prema percepciji sudionika (»Duhovan čovjek je strpljiv... (12)«; »Potrebna je velika doza strpljenja, tolerancija što svakako ulazi u koncept duhovnosti. (17)«. Navedene sposobnosti koje bi socijalni radnici trebali posjedovati su prijeko potrebne, a ključno je imati pozitivan pristup. Upravo se u ovim odrednicama ogleda važnost duhovnosti u socijalnom radu.

Na temelju cjelokupne analize i uvida u rezultate istraživanja načinjena je sljedeća tematska mapa na temelju koje se mogu jasno identificirati teme u okviru prikupljenih podataka.

Slika 1. Tematska mapa: Duhovnost u socijalnom radu

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Kvalitativnim istraživanjem duhovnosti iz perspektive socijalnih radnika dobiven je uvid o poimanju duhovnosti i religioznosti te njihova osobna viđenja i iskustva glede primjene duhovnosti u socijalnom radu.

Religioznost za socijalne radnike uključuje pripadnost određenoj religijskoj grupi, a ta se pripadnost očituje kroz prakticiranje specifične religijske prakse poput pohađanja obreda, izvršavanje rituala, poštovanja simbola određene religije. Socijalni radnici smatraju duhovnost širim pojmom od religioznosti pa tako navode da je religioznost samo dio duhovnosti, način izražavanja duhovnosti. Duhovnost je potreba i sastavnica svakoga čovjeka neovisno o (ne)pripadanju određenoj religiji. Pokazalo se da socijalni radnici doživljavaju duhovnost kao humani odnos prema čovjeku. Posredstvom duhovnosti izgrađuju svoju osobnost. Da bi mogli kvalitetno voditi brigu o korisnicima, moraju posjedovati određene vrline kao što

su empatija, predanost radu, strpljivost, poštovanje i ljubav prema korisnicima te vjeru u pozitivan ishod svojega rada, a sve te vrline svrstavaju pod duhovnu dimenziju čovjeka.

Od socijalnih radnika očekuje se da svoje brige, koje ih opterete u profesionalnom radu, ne nose u svoj privatni život, već da se nauče rasteretiti, a u tome im pomaže duhovnost.

Biti shvaćen, odnosno potreba za empatijom, s kojom dolaze korisnici socijalnom radniku, a u razumijevanju korisnika važan čimbenik upravo je duhovnost. Kada korisnici osjete da su shvaćeni, a ne osuđeni od socijalnog radnika tada započinje kvalitetan odnos socijalnog radnika i korisnika. Duhovnost socijalnog radnika pripomaže u shvaćanju životne situacije korisnika jer ga se promatra cjelovito, holističkim pristupom.

Nalazi istraživanja pokazali su kako je prvo potrebna svjesnost duhovnosti kao bitnog obilježja čovjekova djelovanja i življenja, nakon čega se može govoriti i o važnosti uvođenja duhovnosti u sve sfere života, pa i u socijalni rad. Iz rezultata je moguće zaključiti da socijalni radnici percipiraju da je duhovnost važna u profesiji socijalnog rada.

Socijalni rad kao struka promiče osobni rast, razvoj i promjenu pojedinca. Ohrabruje i potiče na rješavanje problema u međuljudskim odnosima, osnažuje pojedinca da postigne i ostvari svoje potencijale, iskoristi svoje sposobnosti (Čačinović Vogrinčić i sur., 2007.). No kako pomoći korisniku da pronađe snagu u sebi, odluči se na promjenu i učini prvi korak k boljem sutra, socijalni radnici su izrazili takve probleme u kojima mogu pronaći odgovore upravo u primjeni duhovnosti. Smatraju da duhovnost upravo na toj prekretnici čovjekova života »igra« odlučujuću ulogu.

Nalazi i analiza tematske mape određenja koncepta duhovnosti u socijalnom radu zapravo daju veliki naglasak na religioznosti kao sastavnom dijelu duhovnosti koji je još širi te obuhvaća i druge elemente. Religioznost se promatra kroz pripadnost određenoj religijskoj zajednici i kao izričaj duhovne perspektive. Duhovnost se promatra kao osnova i integritet svake osobe, život u skladu s moralnim načelima i odnos sa Stvoriteljem. Samu primjenu duhovnosti u socijalnom radu, socijalni radnici naglašavaju kao nedovoljnu osviještenost samih stručnjaka o duhovnosti u socijalnom radu, a s druge strane izričitu potrebu njezine primjene. Duhovnost vide kao zaštitni čimbenik u sprečavanju sagorijevanja na poslu te kao sredstvo osobnog i profesionalnog usavršavanja socijalnih radnika.

Zapravo nalazi istraživanja upućuju na sličnost s dosadašnjim istraživanjima duhovnosti u socijalnom radu. (Joseph, 1988.; Clark, 1994.; Derezotes, 1995.; Canda i Furman, 1999.; Gilbert, 2000.; Mattison i sur., 2000.; Moss, 2002.; Lee i Barret, 2007.; Praglin, 2004.; Leutar i Leutar, 2010.). Specifičnosti se ogledaju u većem naglasku

neosviještenog socijalnog radnika o govoru duhovnosti u socijalnom radu. Dosađanja istraživanja govore o jasnim stavovima socijalnog radnika o mogućnosti ili nemogućnosti primjene duhovnosti u socijalnom radu. Specifičnost je i veće integriranosti same religioznosti u područje duhovnosti u socijalnom radu. Tematska mapa kao rezultat ovog istraživanja specifična je upravo po svojim elementima poimanja duhovnosti i njezinoj primjeni u socijalnom radu. Ona može poslužiti kao polazište u daljnjem istraživačkom radu i kreiranju upitnika za kvantitativna istraživanja koja je potrebno razvijati u ovom području.

Ovo također upućuje i na daljnja kvalitativna istraživanja o ulozi duhovnosti u socijalnom radu iz perspektive samih stručnjaka u razumijevanju i osnaživanju korisnika, te znanja i metoda u izgradnji vlastite osobnosti i boljih profesionalnih kompetencija imajući u vidu da se treba posvetiti potrebna pozornost pažljivom biranju ciljanog uzorka što je jedno od ograničenja ovog istraživanja jer se radilo o prigodnom uzorku.

LITERATURA

1. Aponte, H. (1999). The stresses of poverty and the comfort of spirituality. In: Walsh, F. (ed.), **Spiritual resources in family therapy**. New York: Guildford Press, 76-89.
2. Aponte, H. J. (2002). Spirituality: The heart of therapy. **The Journal of Family Psychotherapy**, 13 (1/2), 13-27.
3. Barker, E. (2004). The Church without and the God within: Religiosity and/or Sprirituality? In: Marinović Jerolimov, D., Zrinščak, S. & Borowik, I. (eds.), **Religion and patterns of social transfermation**. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 23-47.
4. Becvar, D. (1997). **The family, spirituality and social work**. Binghamton. New York: Hayworth Press, 73-77.
5. Ben Asher, R. M. (2001). Spirituality and religion in social work. **Social Work Today**, 1 (7), 1-5.
6. Brady, M. J., Peterman, A. H., Fitchett, G., Mo, M. & Cella, D. (1999). A case for including spirituality in quality of life measurement in oncology. **Psycho-Oncology**, 8 (5), 417-428.
7. Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. **Qualitative Research in Psychology**, 3, 77-101.
8. Bullis, R. K. (1996). **Spirituality in social work practice**. Washington: Taylor & Francis.
9. Canda, E. R. (2008). Spiritual connections in social work: Boundary violations and transcendence. **Journal of Religion & Spirituality in Social Work**, 27 (1/2), 25-40.

10. Canda, R. E. & Furman, L. D. (1999). **Spiritual diversity in social work practice: The heart of helping**. New York: The Free Press.
11. Carroll, M. M. (1997). Spirituality and clinical social work: Implications of past and current perspectives. **Arete**, 22 (1), 25-34.
12. Cascio, T. (1998). Incorporating spirituality into social work practice: A review of what to do. **Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services**, 79 (5), 523-532.
13. Cascio, T. (1999). Religion and spirituality: Diversity issues for the future. **Journal of Multicultural Social Work**, 7 (3/4), 129-145.
14. Clark, J. (1994). Should social work education address religious issues? No! **Journal of Social Work Education**, 30, 12-15.
15. Cornett, C. (1992). Toward a more comprehensive personology: Integrating a spiritual perspective into social work practice. **Social Work**, 37 (2), 101-102.
16. Coulter, D. L. (2001). Recognition of spirituality in health care: Personal and universal implications. **Journal of Religion, Disability and Health**, 5 (2/3), 1-11.
17. Čaćinović Vogrinčić, G., Kobal, L., Mešl, N. & Možina, M. (2007). **Uspostavljanje suradnog odnosa i osobnog kontakta**. Zagreb: Biblioteka socijalnog rada.
18. Ćorić, Š. (2003). **Psihologija duhovnog života**. Zagreb: Naklada Slap.
19. Damianakis, T. (2001). Postmodernism, spirituality, and the creative writing process: Implications for social work practice. **Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services**, 82 (1), 23-34.
20. Derezotes, S. D. (1995). Spirituality and religiosity: Neglected factors in social work practice. **Arete**, 20 (1), 1-15.
21. Domazet, A. (2003). Kršćanska duhovnost u ozračju pluralizma. **Crkva u svijetu**, 38 (1), 47-43.
22. Domazet, A. (2006). Budućnost duhovnosti i nova religijska svijest. **Služba Božja**, 46 (3), 272-293.
23. Dossey, L. (1993). **Healing words**. San Francisco: Harper Collins/Harper San Francisco, 37-89.
24. Dragun, M. (2008). Konzumeristička obilježja današnje sinkretičko – eklektičke duhovnosti. **Društvena istraživanja**, 17 (98), 1047-1068.
25. Drouin, H. A. (2002). Spirituality in social work practice. In: Turner, F. J. (ed.), **Social work practice: A canadian perspective**. Toronto: Prentice Hall, 33-45.
26. Foley, M. S. (2001). Spirituality as empowerment in social work practice. In: Perez-Koenig, R. & Rock, B. (eds.), **Social work in the era of devolution: Toward a just practice**. New York: Fordham University Press, 351-369.
27. Fuller, R. C. (2001). Spiritual, but not religious. Preuzeto s: <http://www.beliefnet.com/Entertainment/Books/2002/07/Spiritual-But-NotReligious.aspx#cont> (10.05.2010.).

28. Furness, S. & Gilligan, I. (2010). **Social work, religion, and belief: Sharing a framewor for critical professional practice**. Bradford: Division of Social work and Social care, University of Bradford.
29. Garland, D. (1999). **Family ministry: A comprehensive guide**. Grand Rapids, MI: InterVarsity Press.
30. Gilbert, M. C. (2000). Spirituality in social work groups: Practitioners speak out. **Social Work with Groups**, 22 (4), 67-84.
31. Gilligan, P. & Furness, S. (2006). The role of religion and spirituality in social work practice: Views and experiences of social workers and students. **British Journal of Social Work**, 36 (4), 617-637.
32. Glock, C. Y. (1962). **On the study of religious commitment**. Berkley: Survy Research Center, University of California.
33. Hodge, D. R. (2001). Spiritual assessment: A review of major qualitative methods and a new framework for assessing spirituality. **Social Work**, 46 (3), 203-214.
34. Hugen, B. & Scales, L. T. (2007). **Christianity and social work: Readings on the integration of christian faith and social work practice**, 3rd ed. Bot-sford, CT: North American Christians in Social Work, 56-72.
35. Ivančić, T. (2010). **Hagioterapijska antropologija – antropologija u kontekstu patologije i terapije duhovne duše**. Zagreb: Teovizija.
36. Jacobs, C. (1997). On spirituality and social work practice. **Smith College Studies in Social Work**, 67 (2), 171-175.
37. Joseph, M. V. (1988). Religion and social work practice. **Social Casework**, 69 (7), 443-452.
38. Koenig, G. H. (2005). **Faith and mental health: Religious resources for healing**. Pennsylvania: Templeton Foundation Press.
39. Larsen, K. M. (2011). How spiritual are social workers? An exploration of social work practioners' personal spiritual beliefs, attitudes, and practices. **Journal of Religion & Spirituality in Social Work**, 28 (1), 17-33.
40. Lee, E. K. & Barrett, C. (2007). Integrating spirituality, faith and social justice in social work practice and educationu. **Journal of Religion & Spirituality in Social Work**, 26 (2), 1-21.
41. Leutar, Z. & Leutar, I. (2010). Religioznost i duhovnost u socijalnom radu. **Crkva u svijetu**, 45 (1), 78 – 103.
42. Leutar, Z. (2006). Uloga socijalne mreže u razvoju duhovnosti djece – kršćanska perspektiva. **Dijete i društvo: Časopis za promicanje prava djeteta**, 8 (2), 461-475.
43. Leutar, Z., Ogresta, J. & Milić Babić, M. (2008). **Obitelji osoba s invaliditetom i mreže podrške**. Zagreb: Pravni fakultet.

44. Leutwyler, S. (2005). Spiritualität und Wissenschaft: Zwei Wege, die Welt Wahrzunehmen. In: Leutwyler, S. & Nägeli, M. (eds.), **Spiritualität und Wissenschaft**. Zürich, 13-26.
45. Loewenberg, M. F. (1988). **Religion and social work practice in contemporary american society**. New York: Columbia University Press,
46. Mattison, D., Jayaratne, S. & Croxton, T. (2000). Social workers' religiosity and its impact on religious practice behaviors. **Advances in Social Work**, 1 (1), 43-59.
47. Mesec, B. (1998). **Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu**. Ljubljana: Visoka škola za socialno delo.
48. Mihaljević, S. & Koić, E. (2010). Značenje duhovnosti i/ili religioznosti u psihijatriji. **Socijalna psihijatrija**, 38, 57-60.
49. Moss, B. (2002). Spirituality: A personal perspective. In: Thompson, N. (ed.), **Loss and grief: A guide for human services practitioners**. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
50. Nägeli, M. (2005). Spiritualität und Wissenschaft. Eine Übersicht, In: Leutwyler, S. & Nägeli, M. (eds.), **Spiritualität und Wissenschaft**. Zürich, 27-48.
51. Napan, K. (1994). **Kako djelotvorno raditi s ljudima**. Zagreb: Alinea.
52. Nikić, M. (2008). Suvremena duhovnost mladih između tradicije i nove religioznosti. **Diacovensia XVI.**, 21-22 (1-2), 115-133.
53. Ortiz, L. & Smith, G. (1999). The role of spirituality in empowerment practice. In: Shera, W. & Wells, L. M. (eds.), **Empowerment practice in social work: Developing richer conceptual foundations**. Toronto: Canadian Scholars' Press, 307-319.
54. Praglin, J. L. (2004). Spirituality, religion and social work: An effort towards interdisciplinary conversation. **Journal of Religion & Spirituality in Social Work**, 23 (4), 67-84.
55. Ramsey, J. & Blieszner, R. (1999). **Spiritual resiliency in older women: Models of strength challenges through the life span**. Thousand Oaks: Sage Publications.
56. Roof, W. C. (2003). Religion and spirituality: Toward and integrated analysis. In: Dillon, M. (ed.), **Handbook of the sociology of religion**. Cambridge: Cambridge University Press, 137-150.
57. Rothberg, D. (1993). Toward a socially engaged spirituality revision. **A Journal of Consciousness and Transformation**, 15 (3), 98-112.
58. Rothman, J. (2009). Spirituality: What we can teach and how we can teach it. **Journal of Religion & Spirituality in Social Work**, 28 (1), 161-184.
59. Rutishauser, C. (2005). Spiritualität im Kontext. Eine zeitgeschichtliche und religionswissenschaftliche Verortung. In: Leutwyler, S. & Nägeli, M. (eds.), **Spiritualität und Wissenschaft**. Zürich: Vdf Hochschulverlag, 185-196.

60. Scharfetter C. (2005). Warum wissenschaft und spiritualität nicht in wider-spruch geraten. In: Leutwyler, S. & Nägeli, M. (eds.), **Spiritualität und Wissen-schaft**. Zürich, 87-93.
61. Sermabeikian, P. (1994). Our clients, ourselves: The spiritual perspective and social work practice. **Social Work**, 39 (2), 178-183.
62. Spohn, W. C. (1997). Spirituality and ethics: Exploring the connections. **Theo-logical Studies**, 58 (1), 109-124.
63. Streets, F. (2009). Overcoming a fear of religion in social work education and practice. **Journal of Religion & Spirituality in Social Work**, 28 (1), 185-201.
64. Sullivan, W. P. (2009). Spirituality: A road to mental health or mental illness. **Journal of Religion & Spirituality in Social Work**, 28 (1), 84-99.
65. Tadić, S. (2007). Sociokulturni i društveno-povijesni uvjeti i suvremena kariz-matska religioznost. **Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja**, 5 (3), 373-388.
66. Thayne, T. R. (1997). Opening space for clients' religious and spiritual values in therapy: A social constructionist perspective. **Journal of Family Social Work**, 2 (4), 13-23.
67. Vukušić, H. (2005). Duhovnost i medicina. U: Nikić, M. (ur.), **Vjera i zdravlje**. Zagreb: Zaklada biskup Josip Lang, 3-8.
68. Walsh, F. (1999). **Spiritual resources in family therapy**. New York: Guilford Press.

Z. Leutar, I. Leutar, J. Turčinović: Iskustvo socijalnih radnika o duhovnosti u socijalnom radu

Zdravka Leutar

University of Zagreb, Faculty of Law

Department of Social Work

Ivan Leutar

University of Mostar, Faculty of Philosophy

Department of Social Work

Jelena Turčinović

University of Zagreb, Faculty of Law

Department of Social Work

SOCIAL WORKERS' PERSPECTIVES ON SPIRITUALITY IN SOCIAL WORK

SUMMARY

The paper presents the qualitative research aimed to obtain an insight into the experience and contemplation on implementing spirituality in social work by social workers as professional employees. Thirty-seven professionally employed social workers have taken part in the research. The data have been collected using the method of semi-structured interviews, followed by the qualitative data analysis procedure. The analysis of the results has revealed social workers' comprehension of religiousness and spirituality, their perception of implementing spirituality in social work, together with the possibility of improving spirituality in social work. The results have shown that social workers make a distinction between religiousness and spirituality. Social workers believe that the implementation of spirituality in social work is extremely important since it makes their work easier, while at the same time it is a source of encouragement for social work service users in facing their problems.

Key words: *social worker, users, spirituality, social work.*

